

[Publicacions](#) > [Col·lecció Recerques](#) >

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet (Recerques; 1)

Similituds i diferències: la immigració dels anys 60 a l'Hospitalet / Clara Carme Parramon Homs.
Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2000. 240 p. ISBN: 84-922206-7-8.

- [Sumari. Presentació. Pròleg. Introducció](#)
- [1. El context històric i l'àmbit escollit](#)
- [2. El tema i l'univers d'estudi](#)
- [3. Disseny teòric i tècnic](#)
- [4. L'estructura de les poblacions](#)
- [5. Els nivells d'instrucció](#)
- [6. Sobre les parelles i les unitats domèstiques](#)
- [7. Categories socioprofessionals](#)
- [8. La distribució territorial en el marc de l'evolució urbanística de l'Hospitalet](#)
- [9. Conclusions generals](#)
- [Bibliografia. Relació de taules, gràfics i plànols](#)
- [Annex](#)

**Similituds i diferències.
La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet**

CLARA CARME PARRAMON HOMS

CENTRE D'ESTUDIS
DE L'HOSPITALET

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a L'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Similituds i diferències.

La immigració dels anys 60 a l'Hospitalet

CLARA CARME PARRAMON HOMS

Edició Centre d'Estudis de l'Hospitalet
Major, 54, 1r 08901 L'Hospitalet
Telèfon 93 338 60 91 Telèfon/Fax 93 261 24 90
www.catalonia.net/celh
celh@catalonia.net

Equip d'edició Mercè Artigas, Rosa Guinart i Montserrat Perelló, del CEL'H.

Correcció lingüística Assumpta Manzanares, del CEL'H.
Pel que fa a l'ús dels articles en majúscules s'ha respectat la voluntat de l'autora.

Agraïments Agraïm especialment el suport i la col·laboració
de la Secció de Cartografia i del Departament d'Estudis de l'Ajuntament de l'Hospitalet;
d'en Josep Serra, cap dels Serveis d'Estudis Territorials
de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana;
a l'empresa Ardisa i a les seves treballadores;
i a la Pili Mujico i en Carlos Larrosa
i al professorat i alumnat de l'IES Pedraforca.

Aportacions Aquest primer número de la col·lecció Recerques ha obtingut suport econòmic
del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana
del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
en conveni amb la Caixa de Catalunya,
i de la Fundació Jaume Bofill.

Fotografia coberta Bloc d'habitatges del barri de Bellvitge.
✱ Albert Guinart i Rosa Guinart, CEL'H. 2000.

Disseny gràfic Laberint, imatge i comunicació SL

Dipòsit legal B-19.779-2000

ISBN 84-922206-7-8

A la meva germana Mercè

Sumari

PRESENTACIÓ	9
PRÒLEG	11
INTRODUCCIÓ	15
1. EL CONTEXT HISTÒRIC I L'ÀMBIT ESCOLLIT	21
1.1. Les migracions dels anys seixanta i el seu context general	21
1.2. Un àmbit territorial ben representatiu: L'Hospitalet de Llobregat	25
2. EL TEMA I L'UNIVERS D'ESTUDI	33
2.1. Cap a la delimitació de l'objecte d'estudi	33
2.2. Les idees generals que guien una investigació en dues fases	42
2.3. Les cinc procedències escollides: Andalusia, Aragó, Castella-Lleó, Extremadura i Galícia	46
3. DISSENY TEÒRIC I TÈCNIC	51
3.1. Alguns supòsits previs	51
3.2. Sobre el tractament de les dades del Cens de Població	55
4. L'ESTRUCTURA DE LES POBLACIONS	61
4.1. La distribució de les edats de les dones i els homes	61
4.2. Més consideracions sobre l'estructura per sexes	66
4.3. Condicions de partida diverses: breus apunts	68
5. ELS NIVELLS D'INSTRUCCIÓ	75
5.1. L'accés als estudis de les dones i els homes	75
5.2. Els nivells d'instrucció segons grups d'edat i sexe	79
5.3. Els aspectes més significatius	83
5.4. Comentaris sobre els nivells d'instrucció de la població de L'Hospitalet	85
5.5. El coneixement del català	87
6. SOBRE LES PARELLES I LES UNITATS DOMÈSTIQUES	97
6.1. Anotacions sobre l'estat civil	98
6.2. Nivells d'endogàmia i d'exogàmia	99
6.3. Composició de les unitats domèstiques i relacions de parentiu	104
7. CATEGORIES SOCIOPROFSSIONALS	109
7.1. Consideracions prèvies	109
7.2. Les relacions amb l'activitat productiva	111
7.2.1. Les persones en atur	113
7.3. Els sectors de producció i les branques d'activitat	116
7.4. Els diferents tipus de relacions laborals	120
7.5. Les ocupacions laborals i professionals	125
7.6. Relacions laborals i activitat professional	129
7.7. Dades de L'Hospitalet sobre les categories socioprofessionals	133
7.8. Conclusions en relació a les categories socioprofessionals	137

8. LA DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL EN EL MARC DE L'EVOLUCIÓ URBANÍSTICA DE L'HOSPITALET	147
8.1. Sobre la presentació de les dades	147
8.2. La distribució territorial comparada dels cinc col·lectius estudiats	150
8.2.1. Sobre la representativitat de l'univers d'estudi en la seva distribució territorial	152
8.3. La concentració territorial de cada origen	157
8.3.1. Interètnicitat i densitat en el poblament de l'univers d'estudi	160
9. CONCLUSIONS GENERALS	165
9.1. Estratègies diverses: algunes idees	173
BIBLIOGRAFIA	181
RELACIÓ DE TAULES, GRÀFIQUES I PLÀNOLS	189
ANNEX	193

Casament de Pili Mujico i Carlos Larrosa al Jutjat de L'Hospitalet. La Pili és de procedència lleonesa (de pare gallec i mare lleonesa) i en Carlos va néixer a L'Hospitalet (pare de Santander i mare de Burgos). Els amics i amigues que surten a la fotografia són hospitalencs d'origens diversos (Andalusia, Múrcia, Extremadura, L'Hospitalet)

* Javier Comejo. 1988.

6. Sobre les parelles i les unitats domèstiques

Abordaré aquest tema amb les limitacions inherents al tipus d'informació que el cens proporciona al respecte, a les quals s'afegeix el fet de no disposar de les xifres d'aparellaments segons la procedència de cadascun dels membres de la parella per als totals hospitalencs dels col·lectius estudiats i no estudiats. Aquesta mancança no permet establir precisions sobre preferències exogàmiques i endogàmiques, ja que per fer-ho caldria conèixer la probabilitat aleatòria per a cada grup en relació a cadascun dels altres, i comparar-la amb les distribucions que aquí presento i que comentaré com a tals distribucions.

Cal dir que l'obtenció de les dades circumscrites a la delimitació de l'objecte d'estudi a partir de la qual treballa, va resultar francament laboriosa i que aquesta circumstància em va fer decantar a explotar només les dades a què finalment havia accedit. En un futur no descarto, però, la possibilitat de cursar una nova sol·licitud a l'Institut d'Estadística de Catalunya, a fi i efecte de resoldre aquestes limitacions.

Així doncs, a partir de les dades de què dispo, no he pogut analitzar amb consistència els nivells d'endogàmia i exogàmia en relació a la comunitat autònoma d'origen d'ambdós membres de les parelles, tot i que les dades que he explotat són suficientment àmplies per arriscar-me a parlar d'un fort nivell d'endogàmia en tots els orígens. També presento informació sobre la composició de les unitats domèstiques de les 5 poblacions estudiades, i sobre les relacions de parentiu que hi predominen. Com es sabut, el cens informa de l'estat civil de les persones. I aquestes dades les he treballades succintament. Son dades que no es poden relacionar directament amb els nivells d'endogàmia i exogàmia ètnica perquè parteixen de relacions de parella no necessàriament formalitzades. És a dir, les persones poden fer constar que estan casades, però això no vol dir que en tots els casos visquin en parella; i a l'inrevés, la viduitat, la solteria, les situacions de divorci o separació tampoc no tenen per què implicar sempre la inexistència d'aparellament de fet.

Així, les xifres totals de persones aparellades no coincidiran, evidentment, amb les dels totals de població de cadascun dels 5 orígens estudiats, però tampoc quadraran amb les dels diversos estats civils que formalment es contemplen avui en dia. D'altra banda, pel que fa a les unitats domèstiques, cal assenyalar que s'hi troben comptabilitzades les persones transeünts al moment en què es va realitzar el cens.

TAULA 19
ESTAT CIVIL DELS 5 ORÍGENS (%)

Andalusia	Homes	Dones	Total
Solter/a	15,2	9,1	12,1
Casat/da	81,2	75,9	78,5
Vidu/a	2,2	12,8	7,6
Separat/da	1,0	1,6	1,3
Divorciat/da	0,3	0,6	0,5
Totals	100	100	100
Totals absoluts	17.057	17.673	34.730

Aragó	Homes	Dones	Total
Solter/a	14,3	10,1	12,2
Casat/da	81,0	75,0	78,0
Vidu/a	3,0	13,0	8,1
Separat/da	1,0	1,6	1,3
Divorciat/da	0,7	0,3	0,5
Totals	100	100	100
Totals absoluts	1.616	1.666	3.282

Castella-Lleó	Homes	Dones	Total
Solter/a	15,2	12,6	13,8
Casat/da	81,1	77,6	79,3
Vidu/a	3,0	13,0	8,1
Separat/da	1,0	1,6	1,3
Divorciat/da	0,2	0,6	0,4
Totals	100	100	100
Totals absoluts	3.639	3.936	7.575

Extremadura	Homes	Dones	Total
Solter/a	14,3	8,0	11,1
Casat/da	81,2	77,9	79,6
Vidu/a	3,0	12,1	7,6
Separat/da	1,1	1,5	1,3
Divorciat/da	0,4	0,5	0,5
Totals	100	100	100
Totals absoluts	4.925	5.070	9.995

Galícia	Homes	Dones	Total
Solter/a	13,6	9,2	11,2
Casat/da	82,9	80,8	81,7
Vidu/a	2,3	7,8	5,3
Separat/da	0,8	1,8	1,3
Divorciat/da	0,4	0,4	0,4
Totals	100	100	100
Totals absoluts	2.659	3.164	5.823

Font: IEC, cens 1991 (elaboració pròpia).

6.1. ANOTACIONS SOBRE L'ESTAT CIVIL

Les 5 poblacions escollides segueixen en aquest tema les pautes generals de la nostra societat en les edats adultes, majoritàries en l'univers d'estudi. D'altra banda, no apareixen diferències notables entre orígens, sinó que tots 5 col·lectius presenten característiques comunes àmpliament majoritàries. Es tracta de poblacions en les quals al voltant d'un 80% de persones estan casades, tal i com mostra la taula 19. Aquest estat civil sembla que es caracteritza per una forta estabilitat, ja que si se sumen les persones que declaren que estan separades i les que estan divorciades, mai no superen el 2% en cap procedència.

Les persones solteres representen entre un 8% i un 15%, segons orígens, estat civil en què sempre són proporcionalment més els homes que les dones. La tendència s'inverteix a l'hora de contemplar la viduitat: en tots els orígens són més les dones que els homes vidus, fet relacionat amb la major esperança de vida femenina.

Pel que fa a la viduitat, penso que les diferències que sí que apareixen entre sexes i segons els orígens val la pena comentar-les perquè tornen a posar sobre la taula la possible existència d'estratègies migratòries diverses. En concret, entre dones i homes vidus nascuts a Galícia i Castella-Lleó hi ha unes diferències percentuals d'un 5% favorable a les dones, mentre que en la resta d'orígens aquesta diferència entre sexes és pràcticament del doble¹. Si la viduitat és un estat civil que acostuma a ser més propi de les edats més adultes i velles, les menors proporcions de dones vídues nascudes a Galícia i Castella-Lleó es relacionarien amb la possibilitat que en aquests orígens es mobilitzessin cap a l'emigració un major nombre de dones en edats joves, circumstància que probablement s'acompanyava de majors índexs de solteria. En analitzar les estructures per edats i sexe ja he proposat la presumible configuració d'un model migratori no majoritàriament masculí, i també —afegia— no exclusivament familiar.

Aquest últim supòsit es reforçaria de forma manifesta si consultéssim les dades sobre anys de casament de les poblacions femenines. El cens del 1991 preguntava l'any de les primeres núpcies de les dones; explotant aquesta informació es poden obtenir i comparar els percentatges de dones casades abans del 1960, data que tanca la delimitació temporal més llunyana d'arribada a Catalunya establerta per a la recerca. En concret, de les nascudes a Castella-Lleó i Galícia n'arribaren de casades prop d'un 14%; en canvi, de les dones nascudes a Andalusia, Aragó i Extremadura les proporcions de primeres núpcies ja contretes en arribar oscil·len entre el 22% i el 24%. Ens trobem, doncs, davant d'un nombre no menyspreable, comparativament parlant, de dones immigrades procedents de Castella-Lleó i Galícia que arribaren solteres a Catalunya².

6.2. NIVELLS D'ENDOGÀMIA I D'EXOÀMIA

No pretenc pas tractar aquí la multiplicitat de factors que intervenen en la formació de les parelles, sinó centrar-me en la descripció d'un en concret: la procedència geogràfica. Les dades del cens permeten abordar aquest factor, que resulta que és un indicador habitualment tingut en compte a l'hora d'estudiar estratègies d'adaptació a Catalunya en funció de l'origen dels col·lectius immigrants.

La taula A7 de l'annex mostra que a l'entorn de l'aparellament entre persones del mateix origen i de diferents orígens apareixen certes diferències significatives alhora que uns determinats tipus de regularitats. D'una banda, en totes 5 procedències, les proporcions més altes corresponen a l'aparellament endogàmic, però no es tracta en tots els casos d'un comportament absolutament majoritari, cosa que fa que, en principi, es configurin unes diferències notables en relació als nivells d'aparellament entre persones de la mateixa procedència, segons si es tracta d'uns orígens o uns altres dels estudiats. A partir de les dades ara disponibles, l'origen andalús assoleix les majors proporcions d'endogàmia (67%), seguit del gallec (58%), l'extremenya (52%) i el castellanolleonès (46%), per arribar al 37% de persones aparellades nascudes ambdues a l'Aragó.

D'altra banda, i com ja he indicat, no puc precisar amb prou seguretat quines serien les preferències en l'aparellament interètnic. De moment, dos són els orígens entre els quals, en primer lloc, es reparteixen els nivells d'exogàmia en l'univers d'estudi: Andalusia i Catalunya. L'origen extremeny és el que mostra un major nombre d'aparellaments amb persones nascudes a Andalusia (22%); l'origen castellanolleonès el segueix amb un 16%, i el gallec amb un 11%.

En canvi, i continuant amb els aparellaments exogàmics, les persones de procedència aragonesa ho han fet, en primera instància, amb persones nascudes a Catalunya (18%), el mateix que l'origen andalús en unes menors proporcions (13%).

Si fixem l'atenció en les proporcions d'exogàmia que en segona instància presenten els 5 col·lectius estudiats, es posa de manifest que els 3 orígens que, en primer lloc, es troben aparellats amb persones de procedència andalusa, ho fan, en segon lloc, amb persones d'origen català³. Sempre en segona instància, l'origen aragonès s'aparella amb persones nascudes a Andalusia (15%), i l'origen andalús és l'únic que forma parella amb persones nascudes a Extremadura en proporcions encara significatives (6%) (taula A7).

També són xifres relatives a tenir en compte, el 8% i el 7% de parelles interètniques d'orígens gallec/castellanoleonès i castellanoleonès/gallec, respectivament. D'altra banda, s'aparellen amb persones nascudes a Castella-Lleó, un 9% de l'origen aragonès i un 5% de l'extremeny. Finalment cal citar el quasi 5% d'aparellament exogàmic de l'origen aragonès amb persones de procedència gallega.

Organitzant la informació segons els 5 orígens de l'univers d'estudi i segons les dades de què dispo, les proporcions d'exogàmia⁴ es poden resumir tal com segueix⁵:

Origen andalús: Catalunya (13%), Extremadura (6%).

Origen aragonès: Catalunya (18%), Andalusia (15%), Castella-Lleó (9%), Galícia (5%).

Origen castellanoleonès: Andalusia (16%), Catalunya (11%), Galícia (7%).

Origen extremeny: Andalusia (22%), Catalunya (11%), Castella-Lleó (5%).

Origen gallec: Andalusia (11%), Catalunya (9%), Castella-Lleó (8%).

Aquest resum sembla que evidencia que l'aparellament interètnic pot presentar unes regularitats: Catalunya i Andalusia podrien ser les opcions preferides. Per ponderar aquest fet, en cas que es confir-

més a partir d'analitzar el conjunt de dades pertinents, penso que caldria tenir en compte la composició ètnica dominant en l'entorn relacional quotidià de les persones durant les últimes dècades, és a dir, els anys en què les persones solteres de l'univers d'estudi tendiren a aparellar-se⁶. Els molt nombrosos contingents de persones nascudes a Andalusia i assentades a L'Hospitalet en els espais de vida dels col·lectius subjecte d'estudi situaven les persones d'aquest origen com les probablement més accessibles de manera habitual. Així, un factor qualificable d'«oferta demogràfica» en l'espai de vida passaria a ser decisiu a l'hora de l'aparellament interètnic, més enllà de qualsevol altra consideració social o cultural, que hauria de considerar-se sempre partint d'aquell fet.

Si es confirmés una major proclivitat de l'origen andalús a aparellar-se amb l'origen català en les relacions exogàmiques, és obvi que això no qüestionaria la influència de l'«oferta demogràfica» predominant, sinó que la reforçaria, ja que l'origen andalús és precisament qui mostra uns majors nivells d'endogàmia. L'últim tema a què tot seguit em referiré pel que fa a les relacions exogàmiques és el fet que els orígens aragonès i andalús presentin majors percentatges d'aparellaments amb l'origen català, i també que, continuant amb els percentatges d'exogàmia, per als altres col·lectius subjecte d'estudi, Catalunya sigui, en segona instància, el lloc de naixement de l'altre membre de la parella —recordem que Andalusia és la primera opció per a aquests 3 col·lectius.

En el conjunt de l'univers d'estudi, els aparellaments amb persones d'origen català es mouen entre el 10% i el 18%, i això podria representar una opció força minoritària. Però no dispo de les dades sobre la totalitat de persones catalanes aparellades i, per tant, només en el cas que en una anàlisi posterior es confirmés, la relativament reduïda preferència exogàmica dels 5 orígens en relació a les persones nascudes a Catalunya, podria entrar a matisar el que sovint s'ha suggerit. Es tracta de contemplar aquest tipus d'aparellament com a possible indicador d'in-

tegració —sovint entesa, d'alguna manera, com a assimilació— cultural a Catalunya. Al meu entendre, caldria tenir en compte que molt probablement, en l'àmbit territorial d'aquesta investigació, una gran part dels o de les membres d'origen català d'aquestes parelles interètniques poden ser persones nascudes a Catalunya de pare i/o mare immigrants. I el mateix es podria dir d'algun barri de característiques similars de la mateixa ciutat de Barcelona, i també d'altres municipis de la resta del seu entorn metropolità. Aquesta característica demanaria un tractament molt ponderat d'aquests aparellaments interètnics com a indicadors d'integració cultural, consideració que portaria a plantejar que l'aparellament de persones immigrades amb persones nascudes a Catalunya no es pot entendre com a indicador d'integració cultural aplicable de manera generalitzada a qualsevol indret del territori català.

Abans d'acabar aquest apartat voldria exposar diverses consideracions sobre el comportament que tendeix a ser majoritari en les relacions de parella dels 5 orígens, que ja s'ha vist que, a partir de les dades disponibles, és l'endogàmic. L'endogàmia ètnica té dues vessants: les parelles que ja s'havien constituït com a tals abans d'emigrar, independentment que el procés migratori fos més o menys esglaonat; i les parelles que es formen en el nou assentament. Es podria pressuposar que aquelles procedències —Castella-Lleó i Galícia— d'on emigraven un major nombre de persones solteres, haurien de presentar unes majors tendències a l'aparellament exogàmic. Tanmateix, les dades actualment explotades suggereixen la hipòtesi que no és així (taula A7), cosa que reforça una línia de reflexió que considero molt fructífera en els estudis de les migracions: la teoria dels camps migratoris⁷.

És ben conegut que una de les característiques recurrents dels processos migratoris passa pel fet que les relacions entre les persones d'un mateix poble d'origen es mantinguin amb intensitat en els nous assentaments. No és casual que en la nostra societat, en contextos migratoris, sigui molt freqüent escoltar termes derivats del mot «paisanatge». Es

tracta de paraules que dones i homes immigrants han incorporat al llenguatge quotidià per donar nom a unes relacions que, arran de les experiències migratòries, han adquirit noves dimensions. Les relacions de parentiu sovint eren traspassades i englobades en xarxes complexes que acostumaven a ser el primer coixí que es tenia a l'arribada, i no poder-hi recórrer constituïa una dificultat afegida greu. De fet, es podria proposar que l'experiència migratòria tendeix a generar aquell tipus de relació de parentiu que s'ha anomenat fictícia⁸, ja que sense que comporti consanguinitat ni afinitat per matrimoni, assoleix significacions i funcions similars, i s'ha encunyat un terme per referir-s'hi: «paisano», «paisana».

Les relacions amb els llocs d'origen poden anar acompanyades del fet que la pertinença a un mateix poble o zona d'origen comporti a cops la concentració d'assentaments de grups humans immigrants en unes quantes hectàrees. En definitiva, estem davant d'un seguit de circumstàncies que explicarien que l'endogàmia ètnica es pugui mantenir en graus notables, tot i que les persones s'haguessin aparellat després de la immigració. És més, no es podria qualificar d'inaudit que l'endogàmia ètnica arribi a concretar-se en relació al mateix poble-zona d'origen en un nombre no menyspreable de casos; és a dir, que persones solteres immigrades, a l'hora d'aparellar-se, haguessin triat persones residents als seus pobles o zones d'origen, les quals, arran de l'enllaç, també haurien emigrat. Aquest supòsit es basa en informacions del treball de camp en curs, però per poder valorar quantitativament aquesta possibilitat, hauria calgut treballar les dades dels pobles d'origen dels 5 col·lectius estudiats.

Tanmateix, a mi, la magnitud del propòsit em semblà tal, que vaig desistir d'embrancar-m'hi. D'altra banda, penso que caldria tenir en compte les intensitats de les interrelacions entre pobles propers al lloc d'origen, i no només restringir-se exclusivament al poble de cadascú. I a aquesta informació només s'hi accediria, d'una manera ben complexa, a través del cens.

Això no treu que el treball de camp dut a terme hagi contribuït a reforçar el meu convenciment previ respecte a la importància de les xarxes de paisanatge i dels camps migratoris en relació a molts dels elements que conformen unes estratègies o unes altres, no solament en relació a l'aparellament, sinó també a d'altres aspectes que, al seu torn, configuren formes d'adaptació social i cultural en els processos migratoris que estudio. Entenc que es tracta d'una línia de recerca molt fructífera, segons que es constata en les investigacions de base qualitativa⁹.

Tot seguit presentaré diverses dades estadístiques que, de manera limitada, ens apropen a certes possibles característiques dels aparellaments endogàmics. Es tracta de les parelles en les quals ambdós membres han nascut a la mateixa província, enfront dels casos en què, encara que pertanyen tots dos a la mateixa comunitat autònoma, procedeixen de províncies diferents. El supòsit de què parteixo —tenint-ne en compte la provisionalitat, en la mesura que no dispo de les xifres totals per províncies de les poblacions de tots els grups— és la major probabilitat relativa que l'endogàmia interprovincial correspongui a aparellaments que han tingut lloc quan els dos membres ja estaven en els nous assentaments. En canvi, l'endogàmia de província és obvi que inclou, entre d'altres, les parelles nascudes al mateix poble o comarca, independentment que hagin establert aquesta relació abans o després d'haver emigrat. I, al meu entendre, seria presumible que s'haguessin aparellat en majors proporcions abans d'emigrar,¹⁰ i que, com he dit, en els casos que no hagués estat així, les xarxes relacionals focalitzades amb el poble o la comarca d'origen fossin —i/o continuïn sent— molt denses en els nous assentaments.

No pretenc entrar aquí a fons en el tema, però sí que voldria apuntar que la concepció que inicialment em sembla més pertinent respecte a aquestes xarxes és la que les estudia —tal com he esmentat— des de la teoria dels camps migratoris, entenent que els espais relacionals que els constitueixen abasten fluxos regulars de relacions ben diverses, tant en els assentaments per immigració com a les zones d'ori-

gen. I ho esmento perquè, en parlar dels aparellaments generats a partir de les xarxes focalitzades en els pobles o les comarques d'origen, ja he apuntat que no descarto la formació de parelles en què una de les persones hagués emigrat sense parella i l'altra continués vivint al lloc d'origen fins a l'aparició de la relació d'aparellament, relació que alhora implicava la decisió d'emigrar.

El que acabo de plantejar no pretén ignorar que tant l'endogàmia de província com la interprovincial poden relacionar-se amb mobilitzacions espacials per la comunitat autònoma prèvies a l'arribada a Catalunya, és a dir, amb processos migratoris en cadena que configuren un dels sistemes complexos aplicables a certes migracions rurals, engegades per etapes, amb estades més o menys llargues en nuclis urbans intermedis. En definitiva, l'anàlisi longitudinal del processos migratoris seria la que permetria precisar els graus de pertinència dels supòsits a què m'acabo de referir. De moment, continuar la immersió en les dades censals proporciona elements d'anàlisi sincrònica d'indubtable interès, tot i que calgui ampliar-les per poder procedir a una anàlisi precisa de l'endogàmia i l'exogàmia.

A la taula 20 s'observa que els percentatges mostren una tendència manifesta a l'endogàmia de província en tots 5 orígens alhora que suggereixen interessants diferències entre ells. L'aparellament de persones nascudes a la mateixa província assoleix proporcions entre un 73% i un 99%, percentatges, per tant, clarament majoritaris. Però això no treu que en el marge d'oscil·lació que apareix entre ambdues xifres relatives, els diferents orígens mostrin diferències significatives. En concret, es podria hipotetitzar que l'origen gallec (0,6%) i l'origen extremeny (4%) desestimen pràcticament l'endogàmia interprovincial i, seguint les hipòtesis formulades al respecte, haurien d'haver generat denses xarxes relacionals a la immigració o haver arribat ja aparellats amb persones del mateix poble o comarca d'origen en proporcions notables. Penso que en el cas de l'origen gallec, aquesta pràcticament exclusiva endogàmia de província (99%) adquireix una

rellevància peculiar si es recorda que fou un dels orígens per als quals he constatat una major proporció de solteria a l'arribada i, per tant, els aparellaments a l'emigració van haver de ser més nombrosos que en d'altres orígens.

Les proporcions d'endogàmia de província de les persones d'origen andalús i d'origen castellanolleonès assoleixen el 73% i el 79% respectivament. Si en aquests dos orígens es confirmés aquesta tendència a una relativament menor endogàmia de província, alhora que la possible major propensió als aparellaments interprovincials que, en principi, mostren els percentatges (26% per a l'origen andalús i 21% per al castellanolleonès), seria interessant estudiar, entre d'altres aspectes, si, pel que fa a l'origen castellanolleonès, les característiques dels assentaments i les xarxes relacionals a la immigració no es focalitzen amb la mateixa intensitat en relació al poble o la comarca d'origen que per als orígens gallec o extremeny.

Respecte a l'origen andalús, la seva prominent superioritat numèrica suggereix que les seves xarxes de relacions ètniques poden presentar trets singulars potser menys homologables a la de la resta de col·lectius, relacionats amb el que he anomenat l'oferta demogràfica per al mercat matrimonial. És a dir, en un espai de vida en què les relacions ètniques de comunitat autònoma d'origen són tan omnipresents, probablement poden diversificar-se les estratègies d'aparellament endogàmic amb comoditat. Aquella superioritat numèrica va afavorir que, a Catalunya, els moviments migratoris dels anys seixanta s'etiquetessin d'immigració andalusa, tot ignorant les altres procedències.

Aquesta construcció assignava tota la comunitat autònoma (aleshores regió) com a referent territorial, tant en el cas de persones nascudes en un poble de la província de Granada, com de Cadis, per exemple; i és possible que tal generalització contribuís que les persones d'origen andalús percebessin amb facilitat que l'endogàmia interprovincial era endogàmia ètnica¹¹.

TAULA 20

PERSONES APARELLADES NASCUTES A LA MATEIXA COMUNITAT AUTÒNOMA (CA) (%)

	Andalusia	Aragó	Castella-Lleó	Extremadura	Galícia
Mateixa Província	73,5	88,9	78,7	95,5	99,4
Inter-províncies	26,5	11,1	21,3	4,5	0,6
Mateixa CA	100	100	100	100	100
Totals absoluts	15.874	866	2.522	4.064	2.500

Font: IEC, cens 1991 (elaboració pròpia).

Pel que fa a l'origen aragonès, l'endogàmia interprovincial assoleix un 11%, i se situa ben bé en un punt intermedi respecte al que assoleixen els 4 orígens restants. Com ja he mencionat, disposar del conjunt de dades pertinents seria allò que permetria arribar a conclusions consistents sobre les relacions de parella, tenint-ne en compte l'origen dels membres. Les anotacions presentades fins aquí són, en la meua manera de veure, prou suggerents per ratificar l'interès del tema en relació a les diferències que apareixen entre els orígens escollits.

6.3. COMPOSICIÓ DE LES UNITATS DOMÈSTIQUES I RELACIONS DE PARENTIU

A l'inici d'aquest capítol ja he esmentat que les dades referents a les unitats domèstiques recullen les persones transeünts al moment en què es va realitzar el cens. D'altra banda, cal especificar que en la mesura que el cens estructura les unitats domèstiques al voltant del que anomena persona principal, és a partir d'aquestes figures que se selecciona l'univers d'estudi. Així doncs, les persones principals són les úniques de les quals es pot assegurar que pertanyen a l'univers d'estudi d'aquesta investigació. El nombre de persones principals dels 5 col·lectius escollits correspon precisament al nombre total d'unitats domèstiques en què s'organitza cadascun. Com a punt de referència, indico el nombre d'unitats domèstiques de cada origen i també la xifra total de persones que engloben:

	Unitats domèstiques	Total persones
Andalusia	16.182	55.441
Aragó	1.559	4.936
Castella-Lleó	3.554	11.959
Extremadura	4.615	15.876
Galícia	2.597	8.667

A títol d'exemple pot ser aclaridor comentar que de les 55.441 persones que integren les 16.182 unitats domèstiques comptabilitzades com de l'origen andalusí, només 16.182 persones, la mateixa xifra, pertanyen, de segur, a l'univers d'estudi: es tracta de les persones inscrites com a principals, cadascuna de les quals permet també comptabilitzar les unitats domèstiques. Naturalment, entre aquelles 55.441 dones i homes, nenes i nens, joves, persones velles es troben la resta d'integrants del col·lectiu d'origen andalusí aquí estudiat. Si més no, pot ser també clarificador recordar que la població d'origen andalusí subjecte d'estudi està integrada per 34.730 persones. La resta fins a 55.441 són persones no nascudes a Andalusia i/o no arribades a Catalunya entre el 1960 i el 1975, però que formen part de les unitats domèstiques en les quals la persona principal, sí que compleix aquestes condicions.

Entre una d'aquestes xifres globals i l'altra, que òbviament troben l'homònim en cadascun dels altres 4 orígens seleccionats, es troben englobades les diverses relacions de parentiu o convivència en el si de cada unitat domèstica. Naturalment, a l'entorn d'aquestes relacions de parentiu es poden interrelacionar diverses unitats domèstiques. Alhora són xifres que suggereixen la complexitat de les relacions d'identitat i etnicitat que intervenen, només tenint en compte el mateix nucli de residència, quan per a l'estudi de les estratègies d'adaptació sociocultural es prima el factor de l'origen ètnic, com és el cas.

Al mateix temps, es fa palès que aïllar la variable del lloc de naixement de cadascú d'un seguit d'altres factors porta a incórrer en una distorsió de la realitat, si d'aquella variable es volen extreure conclusions excloents respecte als sentiments d'identitat de les persones. I això perquè les dades posen de manifest que sovint les persones s'inicien o conviuen en la interetnicitat en les pròpies unitats domèstiques. Aquesta circumstància permet reprendre la idea exposada al final del capítol anterior sobre la ben plausible probabilitat que es compagin diversos sentiments d'identitat ètnica amb intensitats també distintes, segons els contextos¹². I no em refereixo només als graus determinats de consciència de catalanitat que se saben harmonitzar amb l'etnicitat d'origen, sinó també al fet de poder participar de sentiments de pertinença respecte a la cultura d'origen de l'altre membre de la parella, de la del pare, de la de la mare o, fins i tot, de la dels avis i les àvies. En definitiva, estariem davant d'un ric espectre de recursos culturals a l'abast, a l'entorn del qual els diversos discursos de poder vigents en la societat indubtablement incideixen, tot contribuint a propiciar-ne o remetre'n l'emergència.

Les unitats domèstiques de l'univers d'estudi estan fonamentalment formades per la persona principal, la seva parella i els fills i/o les filles (taula A8). Són els homes els que es declaren a bastament persona principal, i es pot considerar que la terminologia del

cens contribueix, si més no, a perpetuar una concepció jerarquitzada de la relació entre els sexes en l'àmbit domèstic, per no parlar de les edats.

La presència d'altres persones, tret de la parella i els descendents directes de la persona principal, és molt insignificant, quantitativament parlant, en les unitats domèstiques: al voltant d'un 1% (taula A8). En el marc d'aquestes proporcions tan menors, les/els sogres de la persona principal sobrepassen, en general, l'1%; i el pare o la mare de la persona principal presenten percentatges sempre inferiors a l'1%. Com que les persones principals són molt majoritàriament homes, es pot concloure que quan en la unitat domèstica viu algun ascendent, tendeixen a ser ascendents consanguinis de la parella, és a dir les mares o els pares de la dona del «cap de família» —si no es vol usar l'eufemisme en que s'acaba convertint el terme «persona principal». De fet, tant si es tracta de mare o de sogra, sempre són les dones, les més presents en la unitat domèstica.

Gendres, nores, néts/es, germans/es, cunyats /des o altres parents de la persona principal integren les unitats domèstiques en proporcions sempre menors a un 1% en tots els orígens. En poquíssims casos es dona la presència de persones que es qualifiquen d'hostes o simplement sense cap relació de parentiu. Pràcticament no es dona la presència de servei domèstic que formi part de la unitat domèstica.

El promig de persones que integren cada unitat domèstica, segons la comunitat autònoma de procedència de la persona principal, és d'una mitjana de 3 i escaig persones. Les dades precises segons orígens són les següents:

Andalusia	3,42
Aragó	3,16
Castella-Lleó	3,36
Extremadura	3,44
Galícia	3,33

Així doncs, a les 5 procedències, les unitats domèstiques estan integrades per una mitjana que supera

les 3 persones, sense que es puguin apreciar diferències significatives entre orígens. Vull assenyalar només que l'origen aragonès presenta la mitjana relativament més baixa.

En fi, per perfilar una mica més les relacions de parentiu que ja es desprenen del que he exposat, presento la taula A9, on apareixen les relacions de parentiu que es desgranen a partir de la persona principal. Estaríem davant d'unitats domèstiques integrades per famílies nuclears, formades per la parella adulta i entre 1 o 2 fills/es de mitjana. Entre l'origen aragonès es pot detectar una menor presència de fills/filles que viuen amb els progenitors, seguit de l'origen gallec. L'origen castellanoleonès se situa més proper a l'extremenys i l'andalús, pel que fa als fills i/o les filles a la llar. La presència d'altres familiars que mostren les dades és tan ínfima, quantitativament parlant, que no mereix comentar-se.

Dels temes tractats en aquest capítol, per al conjunt de la població de L'Hospitalet¹³ només es troben explotades dades —procedents també del cens de 1991— en relació a la composició de les unitats domèstiques. A la ciutat, la meitat de la població conviu en unitats domèstiques integrades per 3 o 4 membres. Tal com s'acaba de constatar, són dades que es corresponen amb les que es desprenen de l'univers d'estudi.

Sense negar la preponderància de la família nuclear que es pot desprendre d'aquestes dades sobre la composició de les unitats domèstiques, no penso, però, que sigui pertinent considerar la família extensa com una realitat desapareguda. El treball de camp dut a terme posa de manifest l'existència força habitual d'unes, ben sovint intenses, relacions familiars que interrelacionen unitats domèstiques diferents, en les quals conviuen tres generacions: pares/mares, fills/filles, néts/nétes, amb les colaterals corresponents a germans/es, cunyats/des, cosins/es. La presència d'ascendents/es, en cas que siguin vius/ves, acostuma a centralitzar les trobades. En aquest sentit, és útil la diferència que habi-

tualment es fa en etnografia entre persones que resideixen en un mateix habitatge, és a dir, el grup domèstic, d'una banda, i altres formes funcionalment i estructuralment significatives d'agrupament familiar i/o domèstic, de l'altra. Són relacions a l'entorn de les quals s'elaboren les concepcions i els sentiments de pertinença al grup familiar.

En l'univers d'estudi, els caps de setmana tendeixen a ser els espais de temps més recurrents perquè es perpetuïn aquestes relacions que traspassen les unitats domèstiques nuclears; i no és gens inhabitual que les xarxes femenines es mobilitzin permanentment, també entre setmana. Les relacions amb colaterals de la generació més vella i els seus descendents tendeixen a restringir-se més a trobades familiars més puntuals, propiciades habitualment per xarxes de relacions més estrictament femenines, tot i que aquestes sí que poden presentar unes freqüències properes a la quotidianitat.

Es tracta de xarxes de relacions que fan pensar en la permanent capacitat d'adaptació a contextos diferents de les funcions simbòliques, socials i econòmiques de les relacions de parentiu, més enllà de l'organització dels espais de residència i de la composició de les unitats de convivència¹⁴.

Així doncs, es constata que en l'univers d'estudi es practiquen les normes de residència habituals¹⁵ en la nostra societat urbana, és a dir, la residència postnupcial independent; la composició de les unitats domèstiques és també la comuna, socialment parlant i és generalitzable la restricció de l'habitatge a la família nuclear. Tanmateix, no es pot ignorar que, a cops, es generen unes relacions estables de dependència entre unitats domèstiques aparentment independents¹⁶, de manera que caldria matisar la concepció tradicional de família nuclear, ja que una part de les seves funcions més quotidianes en un seguit de casos tendeixen a realitzar-se des de l'àmbit de la família extensa.

Tant pel que fa a les normes de residència com la composició i l'organització de les activitats i les

relacions en les unitats domèstiques, es pot dir que els col·lectius subjecte d'estudi presenten uns nivells d'adaptació social i cultural pràcticament totals, fet que adquireix rellevància si es té en compte que, als llocs d'origen, aquest seguit de pautes tendien a presentar característiques diferents, probablement més en unes que en d'altres procedències, segons com eren les condicions pròpies de cada societat de partida.

NOTES

[1] Els percentatges de viduïtat dels homes dels 5 orígens es mouen entre el 2% i el 3%. Les dones vídues d'origens castellanolleonès i gal·lec representen un 8%, enfront dels 12%-13% de vídues de les altres 3 procedències.

[2] Per a més informació sobre aquest tema, vegeu Parramon, C. (1997): *L'Hospitalet: similituds i diferències. Algunes característiques de les poblacions immigrades a Catalunya en els anys seixanta*. Barcelona, UAB, Memòria de recerca, p.190 i 405.

[3] Orígens extremeny i castellanolleonès aparellats amb origen català: 11%. Origen gal·lec i origen català: 9%.

[4] Vull recordar que el domini d'aquesta investigació té dues vessants, a més de l'àmbit territorial hospitalenc: el fet d'haver nascut en una de les 5 comunitats autònomes (CCAA) escollides i el d'haver arribat a Catalunya entre el 1960 i el 1975. Així, la taula A7 engloba membres amb els o les quals es troba aparellat l'univers d'estudi que, tot i que han nascut en alguna de les 5 CCAA no formen part dels contingents poblacionals dels 5 orígens que conformen l'univers d'estudi. Es tracta de persones que no arribaren a Catalunya entre el 1960 i el 1975. Per tant, el fet que les proporcions d'exogàmia que ressalto tot seguit es refereixin a les CCAA dels 5 orígens de l'univers d'estudi, a més de Catalunya, no vol pas dir que es tracti necessàriament de parelles en què ambdós membres formin part de l'univers d'estudi, sinó que també inclou persones d'aquests 5 orígens no arribades a Catalunya entre el 1960 i el 1975.

[5] No entro a considerar els percentatges menors al 5%.

[6] Pressuposo que la majoria d'aparellaments exogàmics es donen a l'emigració.

[7] Vegeu, per exemple, Bêteille, R. (1981): «Une nouvelle approche géographique des faits migratoires: champs, relations, espaces relationnels». *L'Espace Géographique*, París, vol.10, núm. 3, p. 187-197.

[8] Vegeu González Echevarría, San Román, Valdés (1983): *Tres escritos introductorios al estudio del parentesco*, Bellaterra, Publicacions de la UAB.

[9] Vegeu, entre d'altres estudis, Comas, D. i altres (1990): «Emigración, etnicidad y redes de parentesco en un barrio de Tarragona». Cucó i Pujadas (coords.): *Identidades colectivas. Etnicidad y Sociabilidad en la Península Ibérica*. València, Generalitat, p.119-121.

[10] Partint del fet de la predominant estabilitat dels matrimonis a què m'he referit en parlar de l'estat civil de les persones, contemplar aquesta relació des de l'aparellament no necessàriament formalitzat podria permetre ampliar la proporció d'aparellaments en origen, tot parlant de «parelles constituïdes abans d'emigrar», malgrat que el casament s'hagués produït després que una o

ambdues persones membres de la parella ja constituïda en origen hagués emigrat. L'existència de relacions de «nuviatge» abans d'emigrar podria ser l'indicador d'aquestes situacions. «Llevarse a la novia» (Frigolé, J.: 1986) constituïria, òbviament, l'expressió més consolidada d'aquestes parelles de fet.

[11] A l'hora de fer aquestes consideracions, parteixo del fet que, en un context polític determinat, l'origen andalusí —com d'altres dels seleccionats— construeix en una important mesura, la seva consciència d'identitat ètnica a l'emigració.

[12] Em va interessar molt llegir, a posteriori, l'article d'Eric Hobsbawm, a *Viejo Topo*, maig 1997, perquè en una frase (p. 25) sintetitza el que penso sobre el tema: «Los problemas surgen cuando a las personas se les impide tener identidades múltiples, combinadas, que son las naturales para la mayor parte de nosotros». El que personalment matisaria, respecte al que planteja Hobsbawm, és que tots els grups ètnics tinguin i només puguin tenir plantejaments essencialistes. Tanmateix, l'existència socialment i individualment harmònica d'identitats múltiples no s'entreu com una possibilitat que pugui emergir fàcilment. Juliano, D.(1993), op. cit., tot argumentant perquè concebeix la diferència cultural com un bé en si mateix, recorda que (p. 15) «quinientos años de relaciones asimétricas y de desvalorización sistemática de lo diferente, han configurado nuestra personalidad del otro como inferior, con el que caben la asimilación o el rechazo, pero no un verdadero diálogo».

[13] Vegeu *Características de la población de L'Hospitalet, 1991*. Ajuntament de L'Hospitalet, Departament d'Estudis, 1993, p.15 i 49.

[14] Vegeu, per exemple, Comas i altres (1990), op. cit. i Contreras, J. (1991): «Los grupos domésticos: Estrategias de producción y reproducción. Estudio introductorio». Prat, Martínez, Contreras, Moreno (Eds.), *Antropología de los Pueblos de España*, Madrid, Taurus Universitaria.

[15] Matiso aquesta generalització tot pensant en el fenomen que avui emergeix respecte a la permanència dels fills i les filles no joves en la unitat domèstica constituïda pels seus progenitors/es. De tota manera, atesa la reduïda grandària d'un gran nombre d'habitatges de L'Hospitalet, sembla difícil imaginar-se que aquesta circumstància no continuï empenyent a abandonar aquella llar així que les condicions econòmiques permetin d'aventurar-s'hi. I és obvi que l'aparellament pot contribuir a què es disposi de més recursos econòmics per fer-ho.

[16] A partir del treball de camp es pot connectar amb la discussió de què es fa ressò González Echevarría (1994) sobre el concepte d'unitat domèstica en el sentit que la realització d'activitats considerades domèstiques no sempre implica compartir residència. Els exemples poden ser molts: dinar, portar a rentar, a cosir la roba a casa de la mare-àvia, que també pot fer de «cangur» dels néts/es o anar-los a buscar a l'escola; pares —sovint jubilats— que poden arreglar una aixeta, col·locar rajoles... constitueixen un conjunt de tasques reproductives que no és gens insòlit que s'organitzin més enllà del nucli domèstic pròpiament dit.

Fàbrica d'articles de dibuix ARDISA, a la Rambla Marina. A la fotografia, Rosa Jubillar (hospitalenca, amb origen per part d'avis d'Aragó, Astúries i Múrcia) i Isabel Morillo, resident a Sant Boi i d'origen andalús.

* Rosa Guinart, CEL'H. 2000.